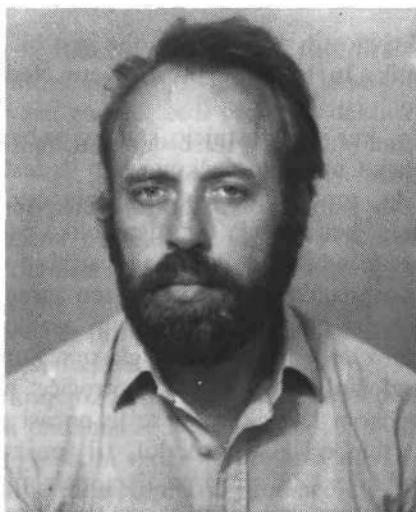

Marjan
Tomšič

Zanigrad

Smrt pleše z vsakim, zato je usmiljena. Z enako ljubeznijo se zavrti s starčkom kot z mladeničem, s kruljavim kot s poskočnim, z grdim ali zalim. Zpleše z dojenčkom, z dečkom ali deklico. In ne gleda na premoženje; enako ljubi bogate in siromašne. Tudi na zdravje se ne ozira; ljubeče objame bolne in zdrave.

Smrt prebiva v dolini mrtvih, na hribčku, v gradičku, v cerkvi,

za debelim obzidjem. Tu počiva na koščenem prestolu, a vseeno neštetokrat na dan bliskne na sever, na jug, vzhod ali zahod. Svoje delo opravlja zavzeto, resno, točno in se nikoli ne utruji.

Tudi to nedeljsko dopoldne, ko smo šli mimo njenega gradu, je kraljevala kot vedno; vsa mirna, vsa ledeno hladna, a skrbno ljubeča Slehernika – vsako minuto, vsako sekundo.

Prav takrat, ko smo stopali mimo železnih vrat njenega dvorca, sem pravil družbi, kako sem se nekoč davno znašel pred Sfingo, ki mi je pokazala golo mladenko in me vprašala: Kateri del si boš izbral: od pasu gor ali od pasu dol?

Odločil sem se za zgornji del.

Marija in Ila sta ugovarjali: »Ah vi moški! In naši joški! Pa saj to ni res! Vedno le joški, joški in joški. Neprestano smo objekt te vaše norosti. Ma ne, ma basta!«

Smrt, ki je slišala ta pogovor, se je smehljala in mi prikimavala komaj opazno in tako, da oni tega nista opazili. Prikimavala je s prelepo lobanjo in tudi, ne vem zakaj, malo odkimavala. Za šalo? Zares? Kot grožnja? Kot opomin?

In sem jo vprašal, zakaj je pred kratkim (bilo je takoj po božiču in po prazniku sv. Štefana) obiskala našega prijatelja po duši, zadnjega prebivalca Zanigrada; tega samotarja, modrijana, pastirja ovac in koz. Kadarkoli smo ga vprašali, kako dolgo misli še pohajati po Šavraniji in Čičariji, se je zasmejal in rekel, da smrt *ne zna, kje je Zanigrad*, in da bo on, Dreja, živel večno; pasel bo kože in ovce, kosil ob poteh in čakal na vlak, na vlake, ki sopihajo navkreber in cvileč zavirajo navzdol in mu sprevodniki, kadar to naroči, vržejo špežo; kar tako, skozi okno ali vrata, kajti do Zanigrada je daleč in on je tam sam, edini, zadnji, poslednji prebivalec. Včasih so ga obiskali mimoidoči planinci in kakšenkrat je prišel na klepet sv. Štefan iz cerkvice tam blizu, in takrat sta se pogovarjala o tem, kako so ga kamenjali

in o junaštvi sv. Jurija ter o skrivnostih poslednje sodbe in o bičanju, ki ga je moral prestati naš Odrešenik. In tudi o svetosti svete Nedelje, ki je dandanes nihče več ne spoštuje.

»Sv. Nedeljo skrunijo zato, ker ne spoštujejo samega sebe,« je rekel Dreja takrat, ko sva ga obiskala s Čudežnim dečkom; bilo je deset dni pred božičem. Zelo sva se namučila, preden sva ga priklicala čez prostrano dvorišče. Noter pa si nisva upala, ker sta bila tam dva velika psa; eden na verigi, drugi svoboden. Dreja se je v hiši z nekom pogovarjal in vse do lese sva čula, kako je ogorčen, kako prizadet in kako žalosten zaradi vojne na Hrvaškem. Največ je govoril Dreja, oni drugi, nevidni in neznani, ga je le poslušal in le tu in tam kaj dodal z debelim in nizkim glasom. Dreja pa se je žalostil: »To je sramota. To je zločin! Ubijajo otroke, otročiče, nedolžne.«

Ko sva ga s Čudežnim dečkom le priklicala, se je počasi približal in prav takrat so prišle po poti, tam od skal sem dol, tri ženske: Drejeva sestrična, neka deklica in mladenka. Za njimi pa si stopala ti, usmiljena Smrt. Prepoznal sem te po očeh, po srebrnem žarku, ki ti je blisknil iz zenic. Po mrazu, s katerim si nas oblila, in po hladu, s katerim si zadušila strast v njegovih očeh, a on se tega sploh ni zavedel; smejal se je in na pripombo svoje sestrične, češ da je vedno mlajši, odgovoril:

»Bolj ko je Ona blizu, več je treba imet force in korajže, zakaj potem, ko te stisne in te potegne iz telesa, je treba plezat po skalah visoko gor, visoko še in še, do samih nebes. Zato moraš imet puno force, zastopiš?«

»Čuj,« sem očital zdaj usmiljeni Smrti, ko smo šli mimo njenega kamnitega dvorca, »razumem, da si zaplesala tudi z njim. Toda zakaj si plesala tri dni in tri noči?«

Se je zasmejala? Se je zakrohotala? Ali pa so zaklenkale le njene kosti? In je tako odgovorila:

»Kogar ljubim, mu dovolim, mu dam čas, da poravna račune, kajti jaz sem usmiljena do ljubečih.«

Tri dni je ležal Dreja na tleh in se ni mogel premakniti, ni se mogel dvigniti, ni se mogel zvleči na posteljo. Vlaki so sopli in cvilili mimo njegove hiše, zemlja se je tresla, nikogar ni bilo, tudi planincev ne, psa sta lajala in tulila, ti pa si plesala, plesala ... in ovce so blejale in koze so meketale, bile so lačne in žejne.

In se nekako sramežljivo plazimo skozi vaške ulice in smo štirje: Marija, Ilka, Črnotič in jaz. Tla so blatna, skale nad dolino pa v objemu mističnih meglic. Začne se vzpon. Med borovci se ozrem in zakličem: »Maria, gratiae plena!« Marija se smehlja, pomaha, zasije. Skloni se, izruje grmiček žajblja, jaz pa držim v roki oljčno vejico, in se vzpenjamo, lezemo gor, gor. Čez železniško progo in strmo gor, gor. In prilezemo na polico in do cerkvice sv. Štefana. Čaka nas, nemo naslonjen na sivo zelene kamne svojega doma. Vprašamo, če lahko, in prikima in stopimo na posvečeno zemljo ter obstanemo pred svežo gomilo, bogato obloženo z venci in šopi rož. Spodaj, globoko notri, počiva Dreja, ki so ga pokopali en teden nazaj. Čez rože in vence položim oljčno vejico in v hipu zacveti tišina in mir neskončen nas obda.

Ilka nasloni obe roki na hrast in njeni prsti pordečijo od silne moči; nato se obarvajo vijoličasto in se prelijejo v skrivnost. Na grobu, tam zraven sveže gomile, sedi bronasta deklica in nam ponuja cvetove premile žalosti. Meglice se spuščajo, potaplajo nas, vsrkavajo.

In gremo naprej, naprej. Mimo zapuščene Drejeve hiše in po zeleni poti pridemo kmalu do vznožja visokih skal. Prestopimo nevidno mejo in že smo v preteklosti: Iz jam v skalah nas prestrašeno opazujejo kosmati in dolgolasi ljudje, odeti v medvedje kože in v kože sabljastih tigrov. Preteče režijo v nas, kažejo zobe in se umikajo globlje v svoje luknje. Stopamo počasi, premišljeno, kajti nad nami so strme stene, pod nami pa prepadi vseh časov. Globine in temine. Meglice dušic nas obdajajo in skrivajo, varujejo. Tu je vse čudno, neprepoznavno, zrcalno obrnjeno. Vidimo jamo, ki pada navzgor, in uharico, ki žvižga kot kača. Z druge strani doline, tam z grička in skozi strelne line, nas opazuje usmiljena smrt in brenka na harfo stoletnih spominov. Predaleč je, da bi videl, ali se smeje ali jezi. Z lesenih skalnih odrov, ki se strmo vzpenjajo v višine, nas gledajo kmetje iz turških časov in mečejo na nas kamne, skale, polivajo krop, stopljen svinec... in vse to pada na nas, a se razblinja v meglice, preden nas doseže.

In tako, po milosti božji, preidemo najbolj nevarni del poti in se izmuznemo objemu ostrih skal. Šele takrat se prebudi deseteroglavi pes, plane iz narobe obrnjene jame in se zapodi proti nam, a ga ustavi nevidna stena in zlomljeno počí; Kerberja vrže nazaj, zakotrlja se po melišču in postane neviden. Vendar še dolgo slišimo renčanje in tuleč lajež.

Ilka stopa v moje stopinje. Ilka je ranjena in krvavi iz mnogih notranjih ran. Zaprta je, zvezana, vprežena močno in kruto. Z njo orjejo in vlačijo najtežje kamne. Ožemajo jo, izcejajo, delajo z njo, kar hočejo. Gospodarji so kruti, neusmiljeni. Le za en dan so jo pustili z nami, pred polnočjo se mora vrniti in se mora sama zakleniti in ukleniti.

Marija ni kot Ilka. Marija je hči šumeče reke, v njej je skrivnost globin, je večno tekoča voda. In je tudi padajoči slap, kajti ob njem je bila spočeta v času lunarnega sija. Marijine prsi so polne ljubezni in življenja in iz njenih oči lije brez prestanka srebrnina.

Črnotič pa je visok, postaven, močan, pogumen, odločen, a tudi nežen, mil, zasanjan, ljubeč... pa preplašen, praznoveren, iščoč, tipajoč v daljave in gostoljuben, zaščitniški in pripravljen na žrtvovanje. In je, čudo božje, globoko veren. Iz lesa rezlja, iz kamna kleše svetnike in prastare sanje svojega ljudstva, njihovo moč in nemoč. In solze in jok in krik večnih borcev.

Jaz pa sem tisti, ki so mu ob rojstvu podali gosje pero in ga imenovali Peroj.

In tako stopamo proti vasi. Gor, gor do cerkvice pred vasjo. Skozi meglice vidim, kaj se tam dogaja, in jih opozorim:

»Glejte, to je živa čarovnja! Oni tam kopljejo grob in dva psa sta z njimi, zato bodite previdni, previdni.«

Marija pa kar gre. Gre in gre in je ni nič strah. Nič se ne prekriža, kar vstopi in gre k onim, ki kopljejo grob. Za njo pogumno stopa Črnotič. Ilka

pa se obotavlja, strah jo je. Polaga roke na hrast in iz njega črpa moč in pogum. Zdrsнем mimo nje in ji pravim:

»Ilka, Ilka, ne tako! Tam ti moč hrasta ne more pomagati. Tam ne poznajo tega, tega . . . no, te energije. Le križi, križ in križi, razumeš?«

In se prekrižam, preden stopim čez mejo tega in onega. Tako. Zdaj sem tu in onstran.

Oni pa kopljejo grob. Mladi so in stari, bradati in goli. Najmanjši med njimi, možic z zabuhlim in krvavim obrazom, nas nadira, kriči eno samo vprašanje:

»Kam greste? Kam greste?!«

Marija se ne zmeni zanj, Črnotič tudi ne, Ilka prav tako ne. Zato se z vso silo spravi name:

»Kam greste?!«

Delam se nemega in z rokama kažem, kam gremo. Dolgo ne dojame in zdi se, da bo napadel. Potem le razume in z olajšanjem in mehko v glasu vpraša:

»A gor greste? Gor?«

Pokimam in možic se potolaži.

Oni pa kopljejo grob. Je že zelo globok in med izvrženo zemljo je videti zdrobljene kosti, koščice.

Stopim k črnolasi mlajši ženski, ki z grebljico ureja grobek. Vprašam jo, kdo je umrl, za koga kopljejo oni.

Poboža me s smaragdnimi očmi in pove:

»Ah, je umrla neka starica.«

In vidim: Oni molče in zaverovano kopljejo v globino, črn volčjak pa se igra z Ilko. Prinaša ji poleno, ji ga polaga pred noge in prosi: Vrzi! Vrzi močno in daleč.

Tam je še en pes; manjši, dolgodlak, prijazen *baštardič*. Ta se ne igra. Pritapka k meni, me z vohom določi, odide.

Možic s krvavim obrazom spet vzroji. Napade Marijo in Ilko in zahteva pojasnilo:

»Kam greste?«

Meglice se plazijo in vijugajo med križi. Velik zvon, viseč med dvema stebroma, molče zvoní *memento mori*. Mogočno se maje, kembel kruto udarja in neslišno zvonjenje brizga na vse strani:

Kam pa greste?! Kam pa greste?!

Ne verjame, da gremo gor. Prepričan je, da ga sleparimo, kot so ga doslej vsi pred nami.

Ni nas strah. In stopimo med prve podpeške hiše. Na pragu sedi petstoletni starec. Vleče kratko pipo, žmrka v nas, kima in momlja:

»Tako je prav, tako, tako, tako . . .«

V snežno bele lase se mu zapleta megla in se mu tik nad glavo suklja v svetniški krožec.

Marija me prime za roko in se nagne k meni. Zašepeta: »Sv. Jožef!«

Ozrem se, pa ga ni več. In zagledam Črnotiča: Stopa počasi, mirno,

zamišljeno. V črno ribiško kapo mu je bila Marija zataknila zvezdo, narejeno iz bršljanovih listov.

»Moral sem ga zaščititi,« reče kot v opravičilo. In pojasni: »Sicer bi ga oni raztrgali.«

Za Ilko stopa volčjak, se ji dobrika in ji kar naprej ponuja v met kratko poleno. Slišim, da ga kliče Reks. Ali je Reks? Tako velik, ogromen in tako domač, krotak, otročji? Mu lahko zaupamo?

Ustavimo se na vaškem trgu. Iz velikanske skale teče čarobna voda. Tu si umijemo roke, oplaknemo obraze in spijemo nekaj požirkov. Izza vogala nas opazuje sv. Jožef: Skriva se, kot da ga ne bi smeli videti. Srebrni sij nad njegovo glavo močno pobliskava.

Marija se pogovarja z neko žensko, ki se mi zdi zelo znana, a je predaječ, da bi jo prepoznal.

Ilka stoji ob meni in me prosi, naj že vendar kaj storim tudi zanjo. Zasmili se mi. Položim ji roko čez ramena in jo vprašam: »Kaj vidiš?« Napeto zre proti Mariji, Črnotiču in Neznanki in se trudi, da bi kaj videla, vendar ji ne uspe. Ne vidi belih plamenov, ki milujejo stoletne hiše in polnijo duše s šepetom molitve. Plameni so polni zvezdic in so podobni mlečni cesti na polnočnem nebu.

»Res nič ne vidiš?«

»Nič.«

»Pa čutiš? Ali kaj čutiš?«

Tedaj se Ilka razveseli, pravi:

»Čutim toploto, ki se razliva po telesu. O, kako je prijetno. Sladko...«

Marija in Črnotič se vrmeta k nama in Črnotič pravi: »Ona ženska te pozna. Rekla je, da te je videla na pokopališču, na pogrebu starca iz Zanigrada.«

Zdaj vem, kdo je. Drejeva sestrična. Tista, za katero mi je Čudežni deček rekel, da je v njej nekaj vilinsko lepega. To je bilo takrat, ko smo se pogovarjali s pokojnim pred lesom, le dva tedna pred njegovo smrtjo. Jezim se, ker je nisem prepoznal.

»Nazajgrede se oglasite. Bom skuhala kavo ali pa boste pili vino,« nas vabi.

In gremo svojo pot. Vzpenjamo se nad vas, kajti tam je stolp, do katerega moramo priti. Ilka je potna, kapljice so tudi na Marijinem obrazu.

Golobi se splašijo, jata se dvigne, nemirno preleti vaše strehe in se raztopi v meglicah, ki se že dvigajo.

Še malo in smo pri stolpu. Stoji sam samcat sredi hrastovega gozda.

Tako, zdaj smo na cilju. Skozi strelne line škilijo Benečani. Napenjajo loke in ostrijo meče, sulice in puščice. Sreča je v tem, da smo vsak na svojem bregu časa in da nas ne morejo doseči. Izginjajo v globinah brezna.

Sédemo pred stolp in Marija nas počasti s sadnim kruhom in malvazijo. Ko uživamo dobrote, zagledamo sedanjega lastnika stolpa, bradatega apostola Matejaša. V srednjeveških kozarcih nam prinaša rubinasto zdravljico.

Ko trčimo in po kapljicah izpijamo stoletno vino, zaslišimo iz meglic nad nami premili glas Ljubljene; igra na harfo in poje:

Deni me kakor pečat na svoje srce,
kakor pečat na svojo roko!
Zakaj močna kakor smrt je
ljubezen,
trda kakor podzemlje njena
gorečnost;
njeni žari so žari ognja,
njeni plameni, Gospodovi plameni.
Velike vode ne morejo pogasiti
ljubezni
in je ne preplaviti reke.

Lepota njenega glasu nas očara in vprašujoče gledamo Matejaša. Ta pa reče preprosto in mirno:

»To je Gospodova ljubljenska in varovanka.«

»Ali je potem ta stolp...« hočem vprašati, pa se ustrašim in utihnem. Matejaš pokima in reče: »Stolp ljubezni.«

In gremo dol in nazaj v vas.

Črni volčjak se igra z Marijo; prinaša ji poleno in ona ga meče. Potem pa jo nenadoma ugrizne v kazalec in Marija izsesava kri, nato dvigne roko in moli kazalec proti nebu. Meglice obkrožajo njeno dvignjeno roko. Po hrbtni strani roke se kačasto zvija kapljica vijoličaste krvi.

Oni pa so grob že izkopali, kosti razsuli, deske čez položili in odšli. Tam zdaj nikogar več ni. Le duše, dušice, tavajoče v meglicah, iščoče en sam žarek usmiljenja.

Hitimo čez poležane trave in se bližamo strmim stenam. Že od daleč slišimo desetglavega psa. Zaletava se v nevidno pregrado in silovito odpira gobec. Besno laja, a ga ne slišimo.

Tečemo, kajti s pokopališča se že kotrljajo oni. Odmetavajo lopate in krampe in koščice.

Ne vračamo se po stari poti, ampak se spuščamo na divje; skozi gozdiček, robido in prek skal prispemo do železniške proge in najdemo varno pot.

»Tri dni je umiral na tleh. Nihče ni slišal njegovih krikov in klicev na pomoč. Najmanj seveda oni, ki so se v kupejih vozili mimo njegove hiše. Šele četrtega dne so ga našli. Bil je še živ,« je pravila Marija, ko smo se, zdaj že rešeni in pomirjeni, bližali Hrastovljam. »In rekel je, da si mu ti prinesel popotnico: žganje, staro osemintrideset let. Je tako?«

Res. S Čudežnim dečkom sva najprej obiskala njegove prednike, vse do petega kolena nazaj, se z njimi dogovorila glede dediščine in sprejema, nato pa šla k njemu.

»Ta vojna ga je uničila, veš. Samo o tem je govoril. Bil je partizan, s Titom sta bila skupaj v Drvarju. Svojo dušo je vzdal v Jugoslavijo. Zdaj

pa tako, viš, zdaj pa se vse razdira; ni več ljubezni, ni prijateljstva, ni bratstva, ni skupne poti. To ga je razžiralo. Ni mogel razumeti, kako je mogoče. Svojim živalim se je tam, v samoti in osamljenosti, pritoževal, jim tožil: Da ubijajo otroke, da jih koljejo kot jagnjeta... Ne, to je bilo prehudo, ni šlo, ni mogel več, ni vzdržal, pa mu je odpovedalo srce. Da žagajo ljudi, pomisli! Da parajo nosečnicam trebuhe... Pomisli! In ga je zvilo, vrglo na tla, pomendralo. Njega, ki je vse življenje verjel in veroval v dobroto, v ljubezen, v prijateljstvo. Ki se je za to boril, ki je bil pripravljen umreti za srečo drugih. In je umrl. Tako žalostno. Tako samotno. Tam na mah zeleni so položili njegovo dušo, dušo prežalostno.»

Usmiljena smrt nas je gledala iz visokih lin, iz visokega, kamnitega gradu. Zasmejala se je, zahihitala, zakrohotala.

»Ste se vrnili, ljubčki moji?« je nedolžno spraševala in se ni dala motiti: Veselo vriskajoč je vodila ples po freskastih stenah vse okoli, okoli in naokoli.

Kam ubežati? Kam se skriti, dokler je ne mine ta norost? Kako se rešiti?

Pa smo zagledali hlev, hlevček iz praslovanskih časov. Bila je to nizka hišica z nizkim vhodom. Marija, Ilka in jaz smo se zatekli v to *kažetico*, Črnotič pa se je skril s kmetom, ki mu je bilo ime Angel, v čebelarnico. Tam sta iz velikega soda kar z rokami grabila med in z njim polnila veliko stekleno posodo. Za zdravje in moč, za lepoto in čistost glasu, sta si govorila. Čez čas se je v hišico zatekel tudi Črnotič s polnim loncem medu.

In ta hlev, hlevček... pravzaprav sploh ni bil to; v nizkem prostoru je bilo polno blago dišečega sena in stene so bile črne, tramovi tudi, korci tudi in zidne *buže* tudi.

»So kurili ambot,« je rekla Marija. »Tu so živeli, tu kuhali, spali... vse v enem prostoru. Tam je bilo ognjišče in nad njim napa...«

»In tu so se ljubili,« je dodala Ilka. In je ugibala: »Kdo ve, koliko jih je bilo prav tu spočetih?«

Tako smo ležali na blagem senu in izpijali tišino in mir in bili deležni zaščite in varnosti domače strehe. Še je dišalo po sajah in dimu in po polenti v bakrenem kotliču, po mineštri in močniku in po domačem tobaku, po ročno tkanem platnu, po ličkanju in suhih polenih...

»Povej nam eno pravljico,« je zaprosila Marija. »Eno lepo pravco nam povej.«

Katero? Od kdaj? sem brskal po praznini. Nobene se nisem mogel spomniti, pa sem jih napisal toliko. Oni so čakali, pričakovali kaj jaz vem kaj. Zunaj je še vedno vohljala Smrt.

Potem sem jo zaslišal. Praljico. Pravljico o Marijinem plašču:

Vse trave, vse rože in rožice, ki rastejo in cvetijo aprila, maja, junija... vse to skupaj: ti travniki, planote, jase, polja... vse to je Marijin plašč. Seno polagamo kravam v jasli in iz sena nastane dobrota: mleko. Tudi mleko je Marijin plašč. Lepota se je spremenila v dobroto, ta pa v moč življenja. In vse to je njen plašč, njena ljubezen. Njena milina.

»Jezus, kako si to lepo povedal,« se je veselila Ilka. In je tudi ona povedala eno pravljico o sreči.

Z balkona nove hiše, tik nad *kažetico*, v kateri smo našli zatočišče in varnost, nas je klicala nona. Vstali smo in šli ven in se ozrli gor:

»Nič slabega nismo delali, nona,« sem se opravičeval, kajti ležati na senu je bila od nekdaj velika skušnjava. In Ilka je bila rekla, ko smo tam ležali: Koliko jih je bilo tu spočetih! In Marija je povedala: Na senu in za kopami se je od nekdaj veliko grešilo...

Nona je veselo prikimala in nam sporočala:

»Čaka vas Angel?« In je kazala z roko proti čebelnjaku. Tam je stal nizek, debelušast možki. V rokah se mu je svetilo nekaj okroglega.

S Črnotičem sva takoj šla k njemu, a ženski sta se ustrašili in zbežali.

»Hodte,« je rekel Angel, »vam bom pokazal. Smo spekli krompirček in kozlička. To bomo zdaj nesli našemu prijatelju; so mu odrezali nogo, in ga je treba potolažit. Zastopite?«

Peljal naju je v garažo, kjer je med ropotijo stal električni štedilnik. Odprl je pečico in potegnil iz nje velik pladenj, ki je bil poln še vročega, lepo zapečenega krompirčka, začinenega z rožmarinom, majaronom, lovorum in timijanom.

»Poskuste! Jejte!« je ponavljal in potegnil iz peči še spodnji pladenj. Na njem so bili kosi pečenega kozlička.

»Vzemte! Jejte!«

Jezus, kako je bilo vse to čudno. Gostija v garaži. In je razlagal:

»To smo spekli mi, njegovi prijatelji. Ženske tega ne bi razumele. Znate, ta naš prijatelj, ki so mu odrezali nogo, je dober človek; zmerom nam je pomagal na njivah, v vinogradu, v hlevu. Zmerom je dal eno roko, anka dve, če je blo treba. Ma jejte, jejte, saj je zadosti vsega! Zdaj mu bomo to odnesli in bomo skupaj pojedli. To je bla njegova želja: da bi spekli janjčka in zraven jedli krompir in pili muškato. Eko, pa ga je tokála ta dižgracija. Ma jejte, jejte!«

Krompirček je bil zlato rumen, mehak, sočen, okusen. Le premalo je bil osoljen, zato je Angel šel po sol in spotoma prinesel še vilice, jaz pa sem medtem tekel iskat Marijo in Ilko, da bi tudi oni poskusili to dobroto, ponujajočo se sredi največje skromnosti in preproščine. A ju nisem našel. Tekel sem z ene strani in z druge. Nič. Kot da bi se v zemljo vdrle. Zato sem se vrnil in tam je že bil Angel, ki je razlagal Črnotiču:

»...makina. Najprej je šla noga do gležnja. Pole pa so tam v Izoli nekaj zapacali, in se je vnelo. Pa so mu odrezali do kolena. In se je še gnojilo. In so ga peljali v Ljubljano. Tu so mu odrezali še kos noge, skoraj do kolka. Eko, zdaj je brez noge. Ma je že dober. Se je že zacelilo. Gremo ga obiskat, mi prijatelji. On si je želel janjčka, ma je spizdil.«

»Kaj je?«

»Spizdil je, ja. So ga ukradli. Ne znam. Tudi kozliček bo dober. Eko! Ma jejte, jejte, je dosti vsega!«

Črnotič se je čutil ogroženega. Bal se je in se je začel umikati. Miril

sem ga in mu skušal dopovedati, da je telo minljivo, a duh je večn. Ni dojel.

Vzel sem še nekaj koščkov krompirja, potem sem se zahvalil Angelu, in smo šli.

Smrt je stala na obzidju in se dobrohotno smehljala. Zdelo se mi je, da je pijana. Čudno se je majala; kot da bi plesala po disko muziki. Pomahal sem ji in mi je odmahala. Med plesom je kazala nekam gor, a zgoraj ni bilo kaj videti, kajti meglice so se še vedno dimile sem in tja. Celo zgoščale so se.

Pri avtu sta naju čakali Marija in Ilka. Jezili sta se, češ kje sva bila tako dolgo, in da bi skoraj zmrznili. Res je postalo hladno in tudi noč je že nastajala. Ampak našega popotovanja še ni bilo konec.

Od tod smo se odpeljali k Marijinemu bratu, ki je bil rojen ovčji pastir, pa mu niso dovolili, da bi opravljal to delo. Razprodali so ovce in tako so mu ostali le spomini in hrepenenje.

Za hišo je šumela reka Rižana. Z Marijo sva stala na bregu in vpiljal sem njeno mehko pripoved:

»Tu sem se rodila, tu odrasla. Tretje okno tam zgoraj je bilo moje. Vse noči sem poslušala šumenje. Reka me je zibala, uspavala. In tu sem sedela, od tod sem metala trnek in vlekla iz vode postrvi, včasih tudi jegulje. Tu sem jih ujela, tam sem jih pekla...«

In sem jo zagledal v zamaknjenem času: Bile so lunarne noči in ona je bila mladenka. Tihotapila se je iz hiše, si slekla spalno srajco in se kopala v tolmunu in v srebrnini noči in hrepenela po princu... Reka pa jo je ljubkovala, oblivala, ljubila od znotraj in od zunaj, a je vseeno ostala nepotešena, kajti moža njenih sanj ni bilo od nikoder. Ostajale so nemirne in vročične noči in prihajala so jutra; sonce je zlatilo razmetane rjuhe in se čudilo lepoti deviških prsi in bokov in puhu okoli popka.

In potem je prišla Resničnost. Raztrgala je zlate in srebrne mreže. Trdo jo je ukleščila, upognila, zvezala, okovala, zasušnjila... skoraj ubila.

In koliko noči, koliko sanj in koliko hrepenenj!

»Spočetka sem bila ob slapu, tam zgoraj, ne ob tej reki, ampak ob potoku.«

Tudi takrat je bila polna luna, poletje, noč in padajoča voda, ki je oblivala golo moško in žensko telo. In tam so bile tudi vile rojenice in sojenice, nevidne, neotipljive, neslutene, a čarajoče.

»Bila sem spočeta ob zvezdnem utrinku, rojena pa sredi pomladi.«

Od tod do večnosti in spet nazaj.

Ilka preveč pije in preveč jé. Ilka je nesrečna. Ni ji uspelo obvladati vseh konjev in tisti, ki so ponoreli, so potegnili za sabo ostale; razum je zdaj brez moči, a duša, ki stoji za njim, zapira oči, da ne bi videla prepada. Vendar: Upanje je večno!

»Ko sem bila noseča, me je pustil. Ljubil se je z drugo, a jaz sem mu ustvarjala sina. Zdaj me je tudi ta zapustil. Sama sem kot kamen na cesti.«

Reka šumi, odšumeva v noč. Prinaša in odnaša. Kotrlja kamne in jih

spreminja v kamenčiče, v drobiž, v mivko, v blato, v morsko dno, v nič, v VSE.

Marijin brat v sanjskih nočeh pase ovce ob tej reki in po vseh istrskih hribskih. Z zakrivljeno palico v roki pohaja za tropom ovčic. Njegova hči, ki šteje komaj dvanajst let, nosi na verižici ključek vseh svojih skrivnosti. In spet bodo lunarne noči in spet bodo poletja in spet se bodo sanje tihotapile iz soban in se kopale v skrivnostnih tolmunih in spet bodo dekliška usta šepetala: »Pridi. O, pridi!« In spet bojo lovci zalezovali košute in spet bo čas polagal na jelenove rogove zakrivljene palice, in spet se bojo razblinjale ovčice... In še se bo Smrt, usmiljenja polna, krohotala iz strelskih lin svojega sivo zelenega gradu. In spet bo rekel Angel o jančku, da je spizdil. »Je spizdil!« Kaj to pomeni? Kaj pomeni? »Ne vem. Da so ga ukradli, da je ušel. Ne vem.«

In spet bo spočetje ob zvezdnem utrunku in še bo slap spiral moška in ženska telesa, ki se bodo potem strastno ljubila, in še bodo dolga in mučna umiranja na tleh pozabljenih hiš in še bodo dolga in mučna rojevanja in še bodo kopali grobove in še bojo kričali: Kam pa greste? Kam greste?!

In še in še in še...

Z Marijo se vrneva v sobo in utrneva šum večne reke.

»Boh!«

»Boh!«

Oni za mizo se pogovarjajo o tartufih, o gobah, ki rastejo pod zemljo in prebujajo v moških in ženskah telesne strasti, zato imajo astronomsko ceno in se da z njimi bajno zaslužiti. Za en kilogram dobiš milijon lir, najmanj!

In vidim, kako so se iz kamnitega zidu kotrljali srebrniki. Bilo jih je za dvolitrski lonec. Tja jih je skrival hlapec. Nekoč ta zid ni bil notranji zid lepe sobe, polne trofej in medalj, ampak zid velikega svinjaka. V eno od lukenj je hišni hlapec vse življenje spravljaj srebrnike... Mnogo let po njegovi smrti se je muka njegovega življenja izlila kot gnojni tur. Marijin brat, ki je hotel pasti ovce, je iz nekdanjega skrivališča naredil oltarček: Marija, Jezušček, sv. Jožef in trije kamniti božji prsti na starinskem podstavku s tremi obročki.

Kaj to pomeni? Kaj vse to pomeni?

»Pridi,« mi reče Marija in me vodi za roko ven iz hiše in proti tolmunu, kjer se je v lunarnih nočeh kopala.

»Vidiš?« me sprašuje. »Vidiš?«

Najprej ne vidim nič, nato pa zagledam v črnini globoke in mirne vode zvijajočo se kačo. Dolga je več metrov in svetloba prihaja iz njenega telesa. Vsa je srebrno bela, le oči so smaragdno ostre. Ošine me s pogledom in omamljen zatavam proti njej. Marija pa me ne pusti. Drži me za roko in me strezni, ko zašepeta:

»To je pravca, viš!«

Na dnu, v blatu, zagledam obraz hlapca, ki je vse življenje v zid svinjaka skrival srebrnike. In tam so tudi mnogi drugi obrazi. Nešteto jih je;

razgrinjajo se v slojih in izginjajo. Vsi so bledi, utrujeni, v trpljenje začarani, lunarno zamaknjeni. Čez vse se vijuga bela kača; ta reka večna.

Iz narobe obrnjene jame pa lije noč, polna zvezdnih utrinkov.

Koper, 23. jan. 1992

Zaklad v jezeru

Irena
Zorko-Novak

KLJUČ V luninem ključu je skrivnost.
Načeta sem od plime in oseke.
Tesno prilepim trepalnice na najbližjo kožo.
Zgosti se barva gubam rjuh:

Zavoskane so vse poti.
Jezero zraste v drevo. Oklenem se ga.
A nima ne vej ne vrha ne dna.
Nekdo maha z obale, ali pa ne!
Nebo.

Nebo, večno zvesti ljubimec, lega name.

NEKDO DIHA Nekdo diha vame smrtnozeleno: če ni drevo,
potem sem ujeta: